

SANAL ORTAMDAKİ COVID 19 KONULU FIKRALAR ÜZERİNE UYUMSUZLUK VE RAHATLAMA KURAMLARI BAĞLAMINDA BİR İNCELEME

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Osman Turan ARIKOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Bilim Uzmanı

osmnrnarik21@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7691-3058

Gönderim Tarihi: 06.06.2021 Kabul Tarihi: 25.06.2021

Alıntı: ARIKOĞLU, O. Turan (2021), "Sanal Ortamdaki Covid 19 Konulu Fıkralar Üzerine Uyumsuzluk ve Rahatlama Kuramları Bağlamında Bir İnceleme" *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (4) 43-49.

Öz: COVID-19'un 2019 Aralık ayında Çin'in Vuhan eyaletinde ortaya çıktığı iddia edilmektedir. COVID-19'un solunum yoluyla bulaşan bir hastalık olduğu bilinmektedir. Bu dönemde fiziksel temasın azalması sosyolojik açıdan farklı etkiler yaratmıştır. Toplumsal ilişkilerde internetin önemi artmıştır. Bununla birlikte internette paylaşılan içerik miktarı da yükselmiştir. Mizah içerikleri bu paylaşımlar içerisinde önemli yer tutar. Mizahın ve mizah türlerinin çeşitli işlevlerinin olduğu bilinmektedir. Bu türlerden biri de fıkradır. Makalede salgın döneminde sanal ortamda oluşturulmuş fıkraların incelemesi yapılmıştır. Dört adet fıkra değerlendirilmiştir. Örnekler Youtube ve Ekşi Sözlük'ten derlenmiştir. Fıkralar "uyumsuzluk" ve "rahatlama" kuramları açısından incelenmiştir. Fıkraların süreçteki özellik ve işlevleri tartışılmıştır. Ayrıca gündelik yaşamda sanal ortamın yeri üzerinde durulmuştur. Sanal ortamda mizahın farklı görünüşleri ele alınmıştır. Sonuçta değerlendirilen fıkraların toplum içerisinde işlevlerini sürdürdükleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Mizah, Fıkra, İnternet, Sanal Ortam.

An Analysis of the Jokes on Covid-19 in Virtual Environment in the Context of the Theories of Incompatibility and Relaxation

Abstract: COVID-19 is claimed to have first emerged in the Chinese province of Wuhan in December 2019. It is known that COVID-19 is a respiratory-borne disease. The decrease in physical contact during this period has produced sociologically different effects. The importance of the internet has increased in social relations. With it, the amount of content shared on the Internet has also increased. Humorous content has an important place in these shares. It is known that humour and types of humour have various functions. One of these types is anecdote. In the present article, the anecdotes created in the virtual environment during the epidemic period have been examined. Four anecdotes have been analysed. Samples are compiled from Youtube and Ekşi Sözlük. The anecdotes have been examined with the theories of "dissonance" and "relaxation". The features and functions of the anecdotes in the process have been discussed. In addition, the place of virtual environment in daily life has been emphasized. Different aspects of humour in the virtual environment have been discussed. As a result, it has been seen that the evaluated anecdotes continue their functions in the society.

Keywords: Covid-19, Humour, Anecdote, Internet, Virtual Environment.

Giriş

COVID-19, ilk olarak 2019 Aralık ayında Çin'in Vuhan eyaletinde ortaya çıkmıştır. 2020 yılının başından itibaren Uzak Doğu, Amerika ve Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır. COVID-19, insanlarda ve hayvanlarda hastalığa neden olmaktadır. Ateş ve öksürük gibi belirtileri olan hastalık 2020 Mart ayından itibaren Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. COVID-19'un solunum yoluyla bulaşan bir hastalık olduğu tespit edilmiştir. Bu durum insanlar arasındaki fiziksel teması büyük ölçüde azaltmıştır. Dolayısıyla salgın sağlık alanının yanı sıra sosyolojik bağlamda da etkili olmuştur. Bu etkiler devam etmektedir.

Toplumsal ilişkilerin karşılık bulduğu önemli alanlardan biri internet/sanal ortamlardır. Sanal ortamlarda sokağa çıkma yasağının bulunduğu kısıtlama dönemlerinde insanların çok daha fazla içerik ürettikleri görülmektedir. Paylaşım yapılan yerler Facebook, Instagram gibi

sosyal paylaşım siteleri ve çeşitli bloglardan oluşmaktadır. İçerikler arasında ise mizahi paylaşımlar dikkat çekmektedir. İnsanlar sosyal medyada oluşturmuş oldukları yazılı görsel mizah öğeleriyle geçici bir süreliğine de olsa gülme ve rahatlamayı amaçlamışlardır. Gülin Öğüt Eker'e göre mizah sosyal, kültürel, cinsel ve ekonomik olarak baskı altında bulunan insanın, toplumların güçlü ve gizli bir silahıdır (2009: 29). Bu noktadan hareketle sanal ortamda üretilen mizah türlerinin de salgına karşı benzer bir işlev gördüğü söylenebilir.

Salgın sürecinde mizah türlerinin internet ortamında yayılması ve yeni biçimlerde ortaya çıkması halk bilimcilerin konuya eğilim göstermesine sebep olmuştur. İnternette yaratılan folklor ürünleri de iletişim şekline bağlı olarak değişim göstermiştir. Önceleri yüz yüze ve kuşaklar arası olan aktarım süreci, internette uzaktaki kişilerin arasında sürdürülen iletişim biçimine göre değişmiştir (Baki Nalcıoğlu 2014: 10). Yine salgın döneminde sözlü mizahtan yazılı mizaha, devamında elektronik ortam ve dijital mizaha yani ikinci sözlü kültür ortamı mizahına geçiş tetiklenmiştir. Buna bağlı olarak internet ortamında geleneksel mizah şekillerine ek olarak farklı mizah türleri veya kültürü oluşmaya başlamıştır.

Bu çalışmada amaç, COVID-19 döneminde sanal ortamda oluşturulan mizah türleri içerisinde fıkraları ele almaktır. İncelenen dört fıkradan üçü bir video paylaşım sitesi olan "YouTube"dan, diğeri ise "Ekşi Sözlük" isimli katılımcı sözlükten seçilmiştir. İlgili fıkralar iki önemli mizah kuramı olan uyumsuzluk ve rahatlama kuramları üzerinden değerlendirilecektir. Bu kapsamda internet ortamında üretilen fıkraların gelenek içerisinde anlatılan türe göre geçirdiği biçim ve içerik değişimine temas edilecektir. Fıkraların anlatıldığı, yazıldığı ve gösterildiği yeni bağlam ve fıkraların bu bağlamdaki işlevleri tartışılacaktır.

Sanal Ortamın Gündelik Yaşama Etkileri

Günümüzde internet yeni bir yaşam alanı oluşturmuştur. Bu yaşam alanında insanlar kültüre yönelik ürünler vermeye devam etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta internetin hem yeni ürünler ortaya çıkarması hem de bu ürünlerin meydana geldiği yeni bir bağlam oluşturmasıdır. İnsanların Facebook, Instagram, Twitter gibi sosyal medya mecraları ve çeşitli bloglar üzerinden etkileşim içinde olduğu bu ortamda iletişim de ağırlıklı olarak bu teknolojiler üzerinden gerçekleşmektedir. İnternette ortaya çıkan farklı etkileşim ve iletişim metotları ise çeşitli alanlardan insanların bir araya gelmesine imkân sağlamaktadır. Örneğin, "Bireyin yeni teknoloji toplumunda kültürlenme biçimleri ve kimlik kazanması, geleneksel süreçlerden farklıdır. Geleneksel toplum yapısında birey kültürün öznesiyken, yeni sistemde hem özne hem nesne konumundadır. Dijital iletişim ortamının kimlik biçimleri, geleneksel kültürel yapıların aksine statik değil dinamiktir" (Avcı 2020: 5). Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda internette yeni bir kültür ortamının oluştuğu söylenebilir.

Oluşan ortam içerisinde gelenekselden moderne ve postmoderne kültürün tüm aşamalarına aynı anda erişim sağlanabilmektedir. Bu durum kültür ürünlerinin yayılma ve ulaşılma hızını arttırmıştır. Günümüzde ise bu ortam kendi kültür malzemesini meydana getirmekte ve "dijital kültür" kavramı oluşmaktadır. Üretilen kültür malzemeleri içerisinde dilin anlatımında araç olarak kullanıldığı sözlü kültür ürünleri de yer almaktadır. Benzer şekilde Walter James Ong "Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü Teknolojileşmesi" adlı eserinde yazı öncesi dönemi "birincil sözlü kültür" çağı olarak tanımlamaktadır. Zamanımızda teknoloji ile birlikte üretime devam edilen dönemi ise "ikincil sözlü kültür" çağı olarak nitelendirmektedir. (2018: 23).

İnternet üzerinde böyle bir kültür ortamının oluşması genelde kültür bilimci olarak nitelendirilen antropolog, halk bilimci ve sosyologların konuya eğilim göstermesini sağlamıştır. Özelde ise halk bilimi ve halk edebiyatı alanında çalışanlar yeni oluşan kültürel bağlama ilgi göstermişlerdir. Destan, mitoloji, efsane, masal, el sanatları, gösteri sanatları gibi köy ve kent yaşamında var olan türlerin "dijital ortam" içerisinde de bir şekilde varlıklarını devam ettirdikleri görülmüştür. Russell Frank, günümüzde efsanelerin, masalların ve folkloru oluşturan diğer öğelerin teknoloji yoluyla yeniden oluşturulmasının içeriklerini etkilemediğini aksine folklorun yeni bir alanını oluşturduğunu belirtmektedir. Bu yeni alana ise "netlore" demektedir (2011: 194). Sonuçta zaman içerisinde "netnografi" gibi kavramların da eklenmesiyle internet folkloruna özgü yeni terimler ortaya çıkmıştır.

İnternet folkloru içerisinde âşık atışmalarından dijital ortamda yapılan ritüellere, masal anlatımlarına, üretilen yeni efsane, mitolojilere, çeşitli kanallar üzerinden sunulan gösteri sahnalarına ve mizahi öğelere kadar pek çok unsur oluşturulan yeni bağlamda sunulmaktadır. Özellikle salgın döneminde ise "... sosyal medya kullanıcıları, virüsle birlikte değişmek zorunda kalan yaşam biçimlerine ve rutinlerine ilişkin mizahi öğeler içeren hareketli, görsel ve yazılı paylaşımlarda bulunmuşlardır." (Teke 2020: 6). Bu noktada sanal ortamda mizahın gelişimine değinilmelidir.

Sanal Ortamda Mizah

Mizahın çoğunlukla gülme ile eş anlamlı olduğu düşünülmektedir. Bu durum iki kavram arasındaki yakın ilişkiden kaynaklanmaktadır. Fakat iki kavram birbirinden farklıdır. "Genel uygulanabilirliğinden ötürü en makul gözükken tanım, mizah ile fiziksel ve sosyal çevrenin insan üzerinde uyguladığı birçok sınırlamalardan birinin birdenbire ortadan kalkmasıyla duyulan rahatlık arasında ilişki kurar" (Rosenthal 1997:3). Gülme ise mizahın sonucudur veya eylem hâlidir. Mizahta halk kültürü içerisinde fıkralar ön plana çıkmakla birlikte şaka, karikatür ve mizahi hikâye gibi türlere de rastlanılmaktadır.

Mizahın geleneksel bağlamda üretilen bu türlerine günümüzde Facebook, Instagram, Twitter gibi sosyal medya platformları ve bloglar üzerinden üretilen mizahi türler dâhil olmuştur. Yani üretim ortamı değişmiştir. Ancak mizah varlığını devam ettirmektedir.

Türk mizah anlayışı, kaynağını destan, hikâye, masal, fıkra gibi sözlü gelenekten almakla birlikte, tarihi dönemlerde Divanü Lugati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık, Dede Korkut Hikayeleri gibi temel kaynaklar, cönkler ve mecmualarla yazılı kültüre aktarılan ve modern dönemlerde elektronik kültür ortamında yer alan sözlü kültür ürünlerinin yeniden üretimi süreçlerini de kapsar (Eker 2009: 98).

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yeni bağlamın eski türleri biçim ve içerik yönünden değişime uğrattığıdır. Örneğin gelenekte en sık rastlanan tür olan fıkra; biçim, içerik ve güncellik bakımından farklılaşarak bağlam değişikliği üzerinden varlığını sürdürmektedir. Gelenekte,

Fıkra, gerçek hayat ile bağı olan vakaları, tam bir fikri, sosyal ve beşerî kusurları, günlük yaşantımızda karşılaştığımız çarpıklıkları, gülünç durumları, tezatları, eski/yeni çatışmalarını ince bir mizah, hikemî bir söyleyiş, keskin bir istihza ve güçlü bir tenkit anlayışına sahip bir üslup içinde, genellikle bir tipe bağlı olarak anlatan, nesir diliyle yaratılmış küçük hacimli sözlü edebiyat kompozisyonlarından her birine verilen ad (Yıldırım 2016: 315)

şeklinde tanımlanmaktadır.

Bağlamın değişmesiyle metinlerin de değiştiği ve fıkraların birer edebî eser olmanın yanında halk bilimi metni oldukları hesaba katıldığında metinlerin tek başlarına anlam ifade etmedikleri görülmektedir (Oğuz 2013: 71). Bu durum halk biliminin dinamik özelliğinin türlere yansımaları olarak kabul edilebilir. Covid-19 salgını döneminde internet ortamında yaratılan, yayılan ve yayılan fıkralarda üretim ortamı dikkate alınmadan değerlendirilemez. Yeni bağlamda gelenekte olan türle ortak ve farklı yönleri olan fıkralar ortaya çıkmaktadır. Değerlendirmeye geçmeden önce çalışma sınırları dâhilinde mizah kuramları hakkında bilgi vermek gereklidir.

Mizah Kuramları: Uyumsuzluk ve Rahatlama

Mizah ve gülme hakkındaki tartışmalar eski çağlara kadar uzanmaktadır. Tartışmalar birbirinden farklı noktalara odaklanmaktadır. Kimi tartışmalar mizahın sonuçlarına yoğunlaşırken kimileri gülmenin nedenleri ve gülme eylemi üzerinden sürdürülmektedir. Tartışmalar sonucunda ortaya çıkan temel mizah kuramları üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama kuramlarıdır (Morreall 1997: 7-10, Feinberg 2014: 279-288). Mizahta pek çok kuramın ortaya çıkması ise gülme eyleminin bir tek kurama bağlı kalınarak açıklanamayacağına göstergesidir. Nitekim mizah kuramları arasında geçişken bir yapı vardır. Buna göre herhangi bir kuramla açıklanan

bir fıkrayı diğer bir kuram dâhilinde açıklamak mümkündür. Tüm bu bilgilerden hareketle uyumsuzluk ve rahatlama kuramlarını değerlendirmek gerekmektedir.

Uyumsuzluk kuramı gülmenin anlamı üzerine yoğunlaşan önemli bir mizah kuramıdır. Bu kurama göre gülme eylemi ideal olanla gerçekte olan arasındaki fark neticesinde ortaya çıkmaktadır. Kuramın temelinde meydana gelen olaylardaki “çatışma” ve “zıtlık” yatmaktadır. John Morreall “Gülmeyi Ciddiye Almak” isimli çalışmasında uyumsuzlukta “umulmadık” ve “mantıksız” bir duruma karşı gösterilen tepkiden bahseder. Ayrıca uyumsuzluk kuramında gülmenin duygusal ve duyumsal boyutunda değil, bilişsel ve düşünsel boyutu üzerinde durulmaktadır (1997: 24). Uyumsuzluk kuramı Aristo, Kant ve Arthur Schopenhauer tarafından da savunulmuştur. Ancak uyumsuzluk kuramı gülmeyi tek bir sebebe bağlaması nedeniyle eleştirilmiş, mizah dışında gülmenin söz konusu olduğu olaylar da geçersiz olduğu kabul edilmiştir (1997: 31).

Rahatlama kuramının ne uyumsuzluğun bilişsel ne de üstünlüğün duygusal boyutlarıyla bağdaşmadığı söylenebilir. Kuramda mizahi gerilim unsurunun ortadan kalkmasıyla dinleyici veya okuyucuda biriken enerjinin gülme eylemi ile ortaya çıkması, sonuç olarak kişinin rahatlama söz konusudur. Kuramın ilk temsilcisi Spencer, en önemli temsilcisi ise Sigmund Freud olmuştur. “Spencer’a göre yoğunlaşan duygular yoluyla ortaya çıkan enerji, kaslar yoluyla boşaltılır” (Spencer 1911, akt. Morreall 1997: 38). Freud ise farklı düşünmektedir. “Freud, cinsellik ve düşmanlığın, baskı altında tutulan gülmeyi ortaya çıkaran yegâne itkiler olduğunu düşünür, ancak gerçekte hiçbir tabu rahatlatarak gülmek için bir basamak oluşturamaz” (Freud 1976, akt. Morreall, 1997, s. 34). Farklı görüşler olmakla birlikte bu kuram tehlikenin veya sıkıntının ortadan kalkmasıyla birlikte rahatlama öngörmektedir. Sonuçta stresin ortadan kalkmasıyla oluşan enerji rahatlama da beraberinde getirmekte ve gülme olarak açığa çıkmaktadır.

Fıkraların İncelenmesi

COVID-19 salgını döneminde dünyada ve Türkiye’de sosyal yaşam ve psikoloji açısından pek çok değişme meydana gelmiştir. İnsanlar kısıtlamalardan dolayı evde kaldıkları dönemlerde internet ve özellikle sosyal medya üzerinden iletişimde bulunmuştur. Bu durum sosyal medyanın yeni bir kültür ortamı olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Salgın döneminde sosyal medyada en çok içerik üretilen konuların başında ise mizah gelmektedir. Üretilen mizahi içerikler içerisinde ise sosyal mesafe, maske takma, kuaför ve berberlerin kapanması ve sokağa çıkma kısıtlaması gibi örneklerden bahsedilebilir. Mizahın hayatı anlamlandırma, zorluklarla mücadele, sosyal yapıyı analiz, evrensel deşarj olma, kalıpları kıran bir güç olma özellikleri düşünüldüğünde (Eker 2009:54) salgın döneminde sosyal medyada üretiminin artışı anlaşılır hâle gelmektedir.

İncelenen fıkralar temelinin gelenekten almakla birlikte pek çok açıdan da değişikliğe uğramaktadır. Bunların başında anlatım ortamı gelmektedir. Gelenekte fiziki sosyal bir çevrede anlatılan fıkralar söze dayalıdır. Sanal ortamda ise anlatmanın yanı sıra yazılı ve görsel olarak paylaşılmaktadır. Paylaşımlara yapılan beğeni veya yorumlar karşılıklı etkileşimin anında meydana gelmesini sağlamaktadır. Biçim değişikliği nedeniyle “post” olarak isimlendirilen görsel tema üzerine yazı şeklinde fıkra paylaşımı yaygın bir yöntemdir. Bununla birlikte Youtube aracılığıyla hem anlatıma hem gösterime dayalı paylaşımlar da yapılmaktadır COVID-19 temalı fıkralardan Youtube’da anlatılan bir örnek şu şekildedir:

Temel ateşlendi. Tabi, evde durmadı, sürekli dışarı çıktı. Pencereyi kullanarak sürekli dışarı çıktı, geldi. Evde ateşi yükseldi. Sağlık ekiplerine haber verdiler. Ambulans geldi. Temeli muayene ettiler. Temel’den numune aldılar. Tahlil için ona süre verdiler. Bu süre zarfında sakın evden dışarı çıkma. Tahlilin sonucuna göre senin tedavine başlayacağız, dediler. Sonra Temel’e telefon açıldı. Koronavirüs, pozitif çıktı. Sakın evden ayrılma, sağlık ekipleri gelip seni alacak dediler. Bunu duyunca Temel çok üzüldü. Hemen üstünü giyindi. Bütün köyü tek tek dolaştı. Herkese durumunu anlattı. Dedi ki: Bugün benim son günüm. Her halde akşam gelip beni alacaklar. Onun için bana hakkınızı helal edin. Bütün köyü tek tek dolaştı. Herkesle helalleşti. Akşam geldiler. Temel’i aldılar, hastaneye götürdüler. Bütün köyü de karantinaya aldılar (<https://www.youtube.com/watch?v=uPwptTdKNNQ&t=15s>. E. T. 23.06. 2021).

Fıkroda geleneksel fıkrâ tiplerinden birisi olan Temel, modern dünyada COVID-19 salgınına yakalanmış şekilde gösterilmektedir. Fıkra içinde Temel'in hastalığa yakalandığını öğrenmesine ve doktorların "evden dışarı çıkma" uyarısına rağmen "mantıksız" ve "aykırı" olarak evden çıkıp insanlarla temas etmesi uyumsuzluk kuramı açısından değerlendirilebilir.

İkinci nokta ise Temel'in aklını kullanması gerekirken duyguları ile hareket etmesi bir "zıtlık" meydana getirmektedir. Bu da uyumsuzluğu oluşturan bir diğer unsurdur. Fıkranın oluşturulduğu tarihe bakıldığında ise kısıtlamaların olduğu döneme denk geldiği görülmektedir. Video altındaki yorumlarda toplumun kısıtlamaya karşı bir rahatlama reaksiyonu sergilediği açıktır. Toplum geleneksel fıkrâ tiplerinden Temel aracılığıyla sokağa çıkma yasağından duyduğu bıkkınlığı da dile getirmekte ve dolaylı yolla eleştirmektedir. Bu durumu "rahatlama" kuramı bakımından değerlendirmek mümkündür.

Dursun salgın döneminde yeşillik bir alanda ağaca tırmanmıştır. Uzaktan elinde bir kazıkla gelmekte olan Temel sorar: Dursun ne yapıyorsun orda? Dursun: Görmüyor musun? Ağaca çıktım, atacağım kendimi aşağıya. Temel: Hayrola, niye atacaksın kendini aşağıya? Dursun: Ben bu dünyada yaşasam ne olur, yaşamasam ne olur! Temel: Ne oldu ki hayırdır? Dursun: Üç defa kızı istedik, babası kapıdan kovdu. Kızı vermedi. Dün akşam dedim kızı çıkarayım. Kilitlemişler onu eve. Kız bir türlü dışarı çıkamadı. Onu bana vermedikten sonra, bende atarım kendimi aşağı, giderim. Temel: Atma kardeşim, gözüne kurban olayım. İn aşağı oradan! Dursun: Mesafeyi koru, mesafeyi koruyalım. Temel, elindeki kazığı göstererek mesafemi zaten bununla koruyorum ben. Dursun: O nedir? Temel: Sosyal mesafe kazığı. Dursun: Yemediğimiz kazık kalmamıştı. O da mı çıktı? Temel: Bu yeni çıktı. Bana bak, şimdi sen kararlı mısın intihar etmeye? Dursun: Biraz daha yukarı çıkayım, oradan atacağım kendimi. Temel: Bir dakika, madem intihar edeceksin zaten geberip gideceksin. Niye maske takıyorsun. Dursun: Şimdi bu basına da yansıyor. Olur da ölmezsem ceza yemeyelim. (<https://www.youtube.com/watch?v=su4YyewN8UQ> E. T. 23. 06. 2021).

İkinci fıkrâ içerisinde uyumsuzluk gösteren birinci nokta Dursun'un intihar edecek olmasına rağmen sosyal mesafeyi korumak istemesidir. İkinci "mantıksız" durum ise intihar edecek olan Dursun'un maskesini takmaya devam etmesidir. Dursun'un beklenmedik, okuyucuyu veya dinleyiciyi şaşırtan davranışı ceza yememek için maske taktığını söylemesidir. Fıkranın sonunda gülmeye yol açan durumu da esas olarak bu davranış oluşturur. Bu durum Leonard Feinberg tarafından kaleme alınan "Mizahın Sırrı" adlı makalede uyumsuzluk ve münasebet-sizliklerin eğlence ile sonuçlanması şeklinde açıklanmaktadır (2014: 279).

Toplumsal açıdan bakıldığında fıkrâ belirli mesajların üstü kapalı olarak aktarıldığı bir türdür. Ayrıca esnek ve hoşgörülü anlatım tarzıyla gergin ortamları yumuşatan tatlı-sert bir üslup kullanmaktadır (Oğuz vd. 2012: 401). Bunun verdiği avantajların incelenen fıkrâda yer yer kullanıldığı ve salgın sürecinde ekonomik zorluklara dikkat çekildiği görülmektedir. Rahatlama kuramının en önemli özelliği olan gerginliğin ortadan kalkmasıyla oluşan gülme durumu özellikle fıkranın sonunda Dursun'un cümleleriyle oluşturulmuştur.

Temel evinin kapısını, kullanmıyor. Sürekli pencereden girip çıkıyor. Buna da karşı komşusu dikkat ediyor, görüyor. Merak ediyor. Yine bir gün temel pencereden çıkmış, yoldan aşağı doğru giderken komşusu hemen pencereyi açıyor. Temel kapınız mı bozuldu? Neden pencereden girip çıkıyorsun? Kaç gündür seni görüyorum, sen hep pencereyi kullanıyorsun, kapıyı kullanmıyorsun. Temel'de cevap veriyor: Bilmiyor musun? Korona var. Kapıdan dışarı çıkmayın diyorlar (<https://www.youtube.com/watch?v=SUPnRRQ5RXc> E.T. 23.06.2021).

Ele alınan fıkrâda Temel korona salgını nedeniyle uyum sağladığını düşündüğü tedbirlere uymamaktadır. Bu uyumsuzluk kuramının hem fıkranın olay örgüsünde hem de fıkrâ tipi olan temel eylemlerinde ortaya konulduğunu göstermektedir. Temelin davranışı "saçma" gözükse de toplumsal anlamda bir yasağın mizah yoluyla aşılması ve hicvedilmesi söz konusudur. Farklı bir bakış açısı ile salgın döneminde toplum içinde pek çok kişinin sokağa çıkma yasağı ve sosyal mesafe gibi kurallara dikkat etmediği düşünüldüğünde, halkın fıkrâ tipi aracılığı ile bu kişileri eleştirmesi de dikkat çekmektedir. Böylece toplum tedbirlere uymayan kişiler

yüzünden hastalık kapmaya karşı duyduğu endişeyi ve enerjisi de boşaltmış olur. Bu durum rahatlama kuramı açısından son derece önemlidir.

Nasreddin Hoca'yı köylüler öldük bittik diyerek ikna ederler covid ile konuşmaya. Hoca covid' in kapısına gelir bir bakar ki arkasında tek bir köylü kalmamış. Covid sorar niye geldiğini hoca birazda sinirlenerek: köylüler çok memnun efendim sizden gece on gibi sokağa çıkma yasağı isterler! (<https://eksisozluk.com/fikralarla-covid-19--6468798> E. T. 20.06.2021)

Bu örnekte ise gelenekte anlatılan Nasreddin Hoca Timur fıkralarının sosyal medya da değişime uğradığı görülmektedir. Salgının etkisi ile fıkranın kişilerinden Timur'un yerine virüs konulmaktadır. Bu durum gelenekte siyasi otorite ve baskı unsuru olarak görülen Timur'un ve onun sembolleştirdiği durumların yerini günümüzde salgın hastalığın alması olarak görülebilir. Günümüzde insanları kısıtlayan, sokağa çıkmalarını engelleyen temelde salgın hastalıktır. İnsanlar baskıdan kurtulma amacıyla ve rahatlamak için gelenekteki unsurları kısmi bir değişikliğe uğratmışlar, mizah türlerinden biri olan fıkraları, yeni bağlam içerisinde oluşturmaya devam etmişlerdir.

Sonuç

Salgın döneminde getirilen kısıtlamalar internette hâlihazırda var olan kültürel ortamı üretim ve tüketimleri belirgin ölçüde arttırmıştır. İnsanlar sokağa çıkma, maske takma, berber, kuaför ve restoranlara gidememe, sosyal mesafeyi koruma gibi durumlarla karşılaşmıştır. Bunun neticesinde sosyal medya platformlarında mizahın eğlendirme, baskılardan kurtulma, eleştiri ve hiciv gibi özelliklerinden yararlanılarak pek çok ürün ortaya konulmuştur.

Mizahi üretimlerde temel amaç insanları kısıtlamanın bulunduğu bu dönemde bir süreliğine de olsa rahatlatmaktır. Ancak sanal ortamda yaratılan mizahi üretim ve tüketimler zaman zaman eleştiriye de maruz kalmaktadır. Bunun sebebi hayati bir konuda kimi zaman acılar üzerinden mizah yapılmasıdır. İletişim şekillerinin değişimiyle birlikte mizah ürünlerinin içeriği ve oluşum bağlamı da değişme göstermektedir. Mizahın ilerleyen zamana ve mekâna rağmen varlığını devam ettirmesi ise değişmeyen işlevi ile ilgilidir. Bu noktada mizah toplumun her türlü baskı unsuruna karşı eleştiri yapabilmesine olanak sağlayan bir araç görevindedir. Sanal ortam temelde sınırsız bir özgürlük alanı olarak görülse de bu mecralarda yapılan paylaşımların denetlenmesi kolaydır. Çünkü yapılan paylaşımlar herkese açıktır.

Yapılan incelemede geleneksel mizah biçimlerinin önde gelen türlerinden olan fıkralar, COVID-19 dönemindeki oluşumları ve yeni anlatım ortamları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Sonuçta geleneksel fıkraların internet ortamında içerik bakımından güncellenmesinin yanında toplum içerisindeki işlevini devam ettirdiği görülmüştür. Ancak fıkralar kimi zaman "modası geçmiş" olması yönünden alay konusu da olmuştur. İnceleme de mizah kuramlarının iç içe olduğu ve aynı fıkraya birkaç farklı kuramın uygulanabilirliği gösterilmiştir. Anlatım ortamı ve şekilleri farklı olsa da fıkralar günümüzde de "uyumsuzluk" ve "rahatlama" kuramlarıyla değerlendirilebilmektedir. Bunun nedeni fıkraların gelenekteki işlevlerini COVID-19 salgını gibi toplumu endişelendiren ve baskı altına alan durumlar karşısında devam ettiriyor olmalarıdır. İncelenen fıkralarda görüldüğü gibi toplum belirli tedbirlere uyum sağlamak durumundadır. Ancak bu durum mizahın "eleştiri" işlevini tetiklemektedir. Çünkü insanlar alınan tedbirlerin, kendilerini kimi zaman ekonomik kimi zaman psikolojik yönlerden zorlamasına mizah yoluyla tepki göstermektedir. Bu noktada gülme ve mizah yaratma durumlarının insanların duygu durumları ile yakından ilişkili olduğu göz önünde tutulmalıdır. Toplum sokağa çıkma yasaklarının olduğu dönemde sanal ortamın getirmiş olduğu yeni bağlamdan faydalanarak mizah üretmiştir. Bu sayede hem sosyalleşme hem de eleştiri ihtiyacını gidermiştir.

KAYNAKLAR

Avcı, C. (2020). "Bir Mizah Virüsü Olarak Kovid-19: Ağ Toplumunda Siber Mizah Yaratmak". Turkish Studies, 15(3). 1657-1684.

Baki Nalcioğlu, Z. S. (2014). İnternet Folkloru/Netlore Bağlamında Sözlü Kültürün Dönüşümüne Netnografik Yaklaşımlar (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Eker, G. Ö. (2009). İnsan, Kültür, Mizah. Ankara: Grafiker Yayınları,.
- Feinberg, L. (2014). "Mizahın Sırrı". Çev. Ali Çelik ve F. Gül Özyazıcıoğlu Koçsoy. Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. 3. Baskı.
- Frank, R. (2011). Newslore: Contemporary Folklore on the Internet. Jackson: University of Mississippi.
- Gürçayır Teke, S. (2020). "Gerçek Ozan Kimdir Diye Sorarsan/ Çağına Tanıklık Eden Kişidir: Âşıkların Toplumsal Rollerini Açısından Koronavirüs Konulu Şiirleri". Millî Folklor, 32(127). 5-17.
- Morreal, J. (1997). Gülmeyi Ciddiye Almak. Çev: Kubilay Aysevener ve Şenay Soner. İstanbul: İris Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2013). "Nasreddin Hoca: İki Yaklaşım, Bir Problem". Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları. Ankara: Akçağ Yayınları. 2. Baskı.
- Ong, W. J. (2018). Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü Teknolojileşmesi. Çev: Sema Postacıoğlu B. İstanbul: Metis Yayınları. 6. Baskı.
- Rosenthal, F. (1997). Erken Dönem İslam'da Mizah. İstanbul: İris Yayınları.
- URL 1: <https://www.youtube.com/watch?v=uPwptTdKNnQ&t=15s> E. T. 23.06. 2021
- URL 2: <https://www.youtube.com/watch?v=su4YyewN8UQ> E. T. 23. 06. 2021.
- URL 3: <https://www.youtube.com/watch?v=SUPnRRQ5RXc> E.T. 23.06.202.
- URL4: <https://eksisozluk.com/fikralarla-covid-19--6468798> E. T. 20.06.2021
- Yıldırım, D. (2016). "Fıkra Türü". Türk Bitiği Araştırma İnceleme Yazıları. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı.

